

Karczmarczyk, Roman

"Karol Bohdanowicz. Szkic portretu badacza Azji", Zbigniew Wójcik, Warszawa-Wrocław 1997 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 43/3-4, 177-180

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

uroczystości wmurowania i odsłonięcia tablicy w budynku, w którym J. K. Parnas wygłaszał swoje wykłady i gdzie mieścił się Jego Zakład. W partii dotyczącej sesji naukowej zamieszczono abstrakty wygłoszonych referatów poświęconych biochemii.

Część druga, zatytułowana: *Profesor Jakub Karol Parnas. Osobowość i losy*, jest podzielona na (a) *Świadectwa* (wspomnienia o J. K. Parnasie z podaniem miejsca, gdzie uprzednio były drukowane, część z nich nie była dotąd ogłoszona), (b) *Zawłaszczanie profesora Parnasa* (fragmenty wykładów, listów i publikacji dotyczących aspektów politycznych pobytu J. K. Parnasa w ZSRR, zestawione przez Z. Zielińską), (c) *Kalendarium* – w opracowaniu Z. Zielińskiej, (d) *Relacje, noty biograficzne oraz sesje zorganizowane przez polskich historyków poświęcone osobowości i losom Jakuba Karola Parnasa* – rozdziałek pióra Z. Zielińskiej, (e) *Dokumenty* (kserokopie dokumentów, listów, publikacji).

Większość tekstów jest w języku polskim, pozostałe – w angielskim. Ilustracje zostały dobrze dobrane. Jest ich znaczna ilość.

Ogłoszenie specjalnego zeszytu „Postępów Biochemii” jest cennym wkładem do dziejów nauki polskiej. Zeszyt został bardzo starannie przygotowany, co jest niepodważalną zasługą Z. Zielińskiej. Nie jest Ona profesjonalnym historykiem nauki, a profesorem biologii interesującym się specjalnie biochemią komórki. Osobą J. K. Parnasa zajmuje się od lat.

Jedynie usterki, jakie można wysunąć, to zdarzające się literówki, a na s. 375, w rozdziałku (d) *Relacje...*, nie wymienienie biogramu J. K. Parnasa, ogłoszonego przez Andrzeja Śródkę w *Biogramach uczonych polskich Część II: Nauki biologiczne*. Wrocław 1985 s. 279–284, wśród innych biografii, oraz – na te same stronicy – nie poinformowanie czytelników, że wykazy prac J. K. Parnasa poprzednio ukazały się w „Acta Biochimica Polonica” T. 3 z 1956 r. i w „Postęпах Biochemii” T. 4 z 1958 r.

Prezentowany zeszyt zainteresuje historyków nauki, biochemików i lekarzy.

Teresa Ostrowska
(Warszawa)

Zbigniew W ó j c i k : *Karol Bohdanowicz. Szkic portretu badacza Azji*. Warszawa-Wrocław 1997, 410 s. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Oficyna Wydawnicza Biblioteki Zesłańca, Państwowy Instytut Geologiczny.

Karol Bohdanowicz należał do pokolenia uczonych, które zdobywało kontynent azjatycki. Był on współczesny takim badaczom jak Mikołaj Przewalski, Sven Hedin, Bronisław Grąbczewski i wielu innym. Trasy jego podróży biegły często śladami tych odkrywców lub też krzyżowały się z nimi. Były to czasy, gdy na

rozległych obszarach środkowej i północnej Azji nie było dróg kolejowych, a ekspedycje odbywały się jedynie przy użyciu zwierząt pociągowych lub pieszo.

Niegościnna przyroda, surowe warunki klimatyczne, wielka nieufność i wrogość tubylców utrudniały lub wręcz uniemożliwiały prace uczestników wypraw. Wystarczy przypomnieć, że niektórzy badacze przyplacili życiem swój romantyczny zapal odkrywczy. Niedostępny Tybet, całkowicie odizolowany od wszelkich cudzoziemskich kontaktów, zawierał wiele tajemnic, które czekały na rozwiązanie. Najdłuższy łańcuch górski w Azji – Kunlun oraz ogromne tereny Kaszgarii były znane geografom tylko z nazwy. W drugiej połowie XIX i na przełomie XX wieku zaczęły się dopiero zacierać liczne białe plamy na mapach wnętrza Azji. Napływały również do Europy pierwsze wiarogodne informacje zebrane w tym czasie w trakcie wielu uciążliwych i niebezpiecznych wypraw.

Obok różnych narodowości biorących udział w tych pionierskich przedsięwzięciach, znaczną rolę odegrali Polacy, którzy bądź jako ludzie wolni lub bojownicy o wolność zniewolonego Narodu, prześladowani przez carat, przemierzali te niezmiernie przestrzenie i badali je.

W przeciwieństwie do tak zasłużonych dla nauki zesańców, jak na przykład Aleksander Czekanowski, Jan Czerski i Benedykt Dybowski, Karol Bohdanowicz nie był represjonowany, wykształcił się w Rosji i tam spędził 54 lata życia. Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości powrócił do kraju, aby mu służyć do końca swej ziemskiej wędrówki.

Już w początkach swej kariery naukowej dał się poznać jako niezwykle wnikliwy obserwator środowiska. Obdarzony wielką bystrością umysłu i ogromną pracowitością, wywiązywał się ze swych obowiązków tak znakomicie, że zaczęto mu powierzać coraz ważniejsze zadania. Wystarczy nawet pobieżne zapoznanie się z programem badań Azji Środkowej nakreślonym przez profesora Iwana Muszkietowa, aby zrozumieć, jak wielką odpowiedzialnością został obarczony. Świadczy to również o uznaniu i szacunku jakim cieszył się w kołach naukowych Rosji carskiej.

Prace pionierskie dokonane przez niego na tych bezkresnych obszarach zdobyły mu sławę jednego z najlepszych znawców kontynentu azjatyckiego. Należy przy tym dodać, że był on pierwszym cywilnym geologiem, który w służbie rosyjskiej dotarł do północno-zachodniego Tybetu.

Oceniając wartość osiągnięć Bohdanowicza należy zaznaczyć, że na rezultatach jego badań oparł wiele swoich koncepcji tektonicznych znany geolog wiedeński Edward Suess, który w swej wielkiej syntezie geologicznej *Das Antlitz der Erde* cytuje 66 razy polskiego uczonego, stawiając go w czołówce światowej.

Jakkolwiek życiu i działalności Polaka poświęcono sporo publikacji zarówno w Rosji, jak i w naszym kraju, to jednak brak było pełnej biografii tego wybitnego badacza. Biorąc ten fakt pod uwagę należy odnotować ze szczególną satysfakcją ukazanie się prezentowanej książki. Jej autor, geolog i jeden z najlepszych historyków nauki, ma na swym koncie liczne wartościowe prace. Wielkim popytem

cieszyły się jego dzieła o Aleksandrze Czekanowskim (1982), Janie Czerskim (1986) oraz wydana w 1995 r. wspaniała monografia pt. *Ignacy Domeyko*. Zniknęły one szybko z księgarń i dlatego czas pomyśleć o ich wznowieniu.

Publikacja Zbigniewa Wójcika o Bohdanowiczu została przygotowana do druku już dawno i miała zostać sfinansowana przez Wydawnictwo Lubelskie. Po bankructwie tej ważnej Oficyny (1990), zapomniał się gdzieś maszynopis książki wraz z rysunkami przedstawiającymi trasy podróży i tereny badań naszego znamienitego rodaka. Najgorsze było to, że autor nie miał już środków na odtworzenie wzmiankowanej części dokumentacji.

Położenie szczególnego nacisku na działalność Karola Bohdanowicza w Azji było w pełni uzasadnione, gdyż właśnie z tego terenu pochodzą największe osiągnięcia Polaka.

Celem dokładnego zobrazowania jego zasług Z. Wójcik przewertował wszystkie dostępne archiwa, wykorzystał różne publikacje i wspomnienia, a ponadto zwiedził niektóre tereny badań i miejsca pracy Bohdanowicza. Wielką pomoc okazał mu nieżyjący już prof. dr Edward Rühle, który pewien czas piastował funkcję dyrektora Państwowego Instytutu Geologicznego i współpracował z Karolem Bohdanowiczem.

Fragment książki przedstawiony przez profesora Wójcika na Międzynarodowych Spotkaniach Historycznych w Pietropawłowsku Kamczackim (1990 r.) spotkał się z bardzo życzliwym przyjęciem i wywołał ożywioną dyskusję. Wystąpił tam również historyk rosyjski Kiriłł Borisowicz Nikołajew prezentując wyniki prac Bohdanowicza na Półwyspie Czukockim. Te dwa referaty przypomniły badaczom dziejów wschodnich prowincji Rosji o dorobku naukowym naszego rodaka.

Recenzowana publikacja składa się z dwudziestu okazałych rozdziałów. W pierwszym, drugim i trzecim omówiono wnikliwie sprawy rodzinne Bohdanowicza, kształtowanie się jego zainteresowań i studia w Instytucie Górniczym w Petersburgu. Z treści następnych dziewięciu rozdziałów dowiadujemy się o pracach i badaniach Polaka prowadzonych na pograniczu Rosji i Persji, w Azji Środkowej, w różnych rejonach Syberii i Dalekiego Wschodu, na Kaukazie oraz w Zagłębiu Dąbrowskim.

W rozdziale trzynastym podsumowano osiągnięcia polskiego uczonego w dziedzinie geologii, geografii i etnografii, w czternastym nakreślono dokonania naszego rodaka na stanowisku dyrektora Komitetu Geologicznego w Petersburgu, a w piętnastym scharakteryzowano wysiłki Bohdanowicza zmierzające do niesienia pomocy zesłańcom i więźniom politycznym. Końcowe rozdziały poświęcono przedstawieniu jego sytuacji po powrocie do kraju, pracy zawodowej i dydaktycznej oraz ciężkim przeżyciom podczas drugiej wojny światowej.

Książka została przygotowana bardzo starannie i fachowo. Jest to pierwsza tak dokładna, wnikliwa i rzetelna biografia polskiego badacza Azji. Autor nie nuży czytelnika szczegółami naukowymi, lecz z właściwym sobie talentem narratorskim

wprowadza go w świat wciąż na nowo odkrywany, w wyraziście odbijających się blaskach i cieniach życia codziennego. Otrzymaliśmy pracę, na której można się oprzeć, gdyż koryguje sporo nieścisłości i mylnych pojęć powielanych przez wiele lat. Wystarczy przypomnieć, że zarówno data jak i miejsce urodzenia Bohdanowicza były zawsze przedmiotem kontrowersji. Obecnie ten problem został ostatecznie rozwiązany.

Ponadto w przystępnej i zajmującej formie zapoznano odbiorcę z całokształtem dokonań tego niezwykłego człowieka. Z. Wójcik oddał wspaniałą atmosferę tamtych czasów, a zwłaszcza stosunki panujące w carskim imperium. Obiektywnie ocenił stan nauki w Petersburgu, nie szczędząc należnych pochwał niektórym profesorom Bohdanowicza.

Wielka ilość zawartych w książce nazwisk pozwala gruntownie poszerzyć naszą wiedzę. Przed oczyma przewija się cała plejada uczonych, zarówno polskich, jak i obcych, niejednokrotnie o sławie światowej. Dowiadujemy się o ich osiągnięciach naukowych i o udziale we wzbogacaniu skarbnicy wiedzy.

Oprócz tego autor doskonale nakreślił los Polaków w zaborze rosyjskim, podsumowując ich wielki wkład do rozwoju nauki i cywilizacji Rosji.

Cennym uzupełnieniem książki są liczne ilustracje, obejmujące w sumie 145 pozycji. Znajdujemy tam między innymi portrety sławnych odkrywców Azji, profesorów naszego rodaka, sporo zdjęć Bohdanowicza z różnych lat życia oraz z terenów badań w Azji i w Polsce.

W wykazie literatury uwzględniono 155 prac Karola Bohdanowicza oraz 239 publikacji o nim, z wyodrębnieniem artykułów pochodzących z wydawnictw okolicznościowych oraz zawartych w czasopismach i książkach.

W sumie pozycja wartościowa i godna zapoznania się z nią. Zainteresuje geologów, geografów i historyków. Winna znaleźć się w bibliotekach, aby przybliżyć czytelnikom postać tak wielkiego człowieka, który wykształcił wielu wybitnych geologów.

Będzie szczególnie nieodzowna dla młodzieży jako niedościgniony ideał pracowitości, hartu, wytrwałości i poświęcenia dla dobra nauki oraz patriotyzmu.

Poza tym książkę powinni przestudiować członkowie służby dyplomatycznej i misji kulturalnych na obszarach wschodnich, gdyż ułatwi im ona lepsze zrozumienie wielu zawiłych i niezrozumiałych problemów.

Roman Karczmarczyk
(Wrocław)